

בנימין נתנס

מחוץ לתחום

המפגש היהודי עם
האימפריה הרוסית המאוחרת

מרכז זלמן שזר

בנימין נתנס
מחוץ לתחום

בנימין נתנס

מחוץ לתחום

המפגש היהודי

עם האימפריה הרוסית המאוחרת

תרגמה מאנגלית: אביבה גורן

מרכז זלמן שזר לחקר תולדות העם היהודי
ירושלים

Originally published in English under the title
Beyond the Pale
The Jewish Encounter with Late Imperial Russia
by Benjamin Nathans
© 2002 by the Regents of the University of California

המערכת המדעית
פרופ' ירחמיאל כהן (יו"ר), פרופ' דוד אסף, פרופ' אלברט באומגרטרן, פרופ' דבורה
דימנט, מר צבי יקותיאל, פרופ' ג'רמי כהן, ד"ר אמנון רוזנקרופצקי
מרכז המערכת: מעין אבינר-רבהון

עריכה לשונית: יהודית שמש
הפקה והבאה לדפוס: יחזקאל חובב

ספר זה יוצא לאור בסיוע
משרד התרבות והספורט – מינהל התרבות והאמנויות
קרן לוציוס נ' ליטאואר
מרכז ליאוניד נבולין לחקר יהדות רוסיה ומזרח אירופה, האוניברסיטה העברית
University of Pennsylvania Research Foundation

מסת"ב 978-965-227-302-4 ISBN
מספר קטלוגי 185-629 Catalogue No.
© כל הזכויות שמורות למרכז זלמן שזר לחקר תולדות העם היהודי, תשע"ג
© Copyright by The Zalman Shazar Center for Jewish History, Jerusalem
Printed in Israel, 2013
אין להעתיק או להפיץ ספר זה או קטעים ממנו, בשום צורה ובשום אופן, אלקטרוני או
מכני, לרבות צילום או הקלטה, ללא קבלת אישור בכתב מהמוציא לאור.
סדר ועימוד: מרכז זלמן שזר
לוחות: מכון האופסט שלמה נתן; הדפסה: דפוס גרפית בע"מ
כולם בירושלים

לאמי
ג'ואן גומברג נתנס
ולזכרו של אבי
דניאל נתנס (1928–1999)
מוריי הדגולים

תוכן העניינים

9	פתח דבר
13	מבוא: המפגש היהודי-רוסי
	חלק א: בעיית האמנציפציה תחת המשטר הישן
35	פרק ראשון: היהודים והמדרג החברתי האימפריאלי רוסיה באה אל היהודים 36; קיסלב ו'הוועדה לענייני יהודים' 41; הופעת דוברים יהודים חדשים 50
56	פרק שני: ראשיתה של האינטגרציה הסלקטיבית הבר והמוץ 60; סטודנטים, חיילים ובעלי מלאכה 70; הרפורמה היהודית והרפורמות הגדולות 79; תנאי האינטגרציה 83
	חלק ב: יהודי סנקט פטרבורג
93	פרק שלישי: שפה, מוצא אתני ומרחב עירוני צוהר לרוסיה 95; מפקד האוכלוסין כמקור: שפה, דת ומוצא אתני 99; שדרה, עיסוק וזהות חברתית 109; משפחה ומגדר 116; שפה וקליטה תרבותית 119; מוצא אתני ומרחב עירוני 122
131	פרק רביעי: קהילה בעימות היהודים החדשים 134; ה'יודי' של לוונדה 138; המאבק על מנהיגות הקהילה (א) 144; קווי השבר החברתי והדתי 151; המאבק על מנהיגות הקהילה (ב) 158; היחסים עם שלטונות העיר והמדינה 161; המחלוקת על בית הכנסת 163
173	פרק חמישי: הגאוגרפיה של הפוליטיקה היהודית 'אחים בארמון' 176; ועדת וילנה 183; שירות צבאי 188; מבוי סתום 191; פוגרומים ופוליטיקה יהודית 193; על פרשת דרכים 201

חלק ג: יהודים, רוסים והאוניברסיטה האימפריאלית

209 פרק שישי: האוניברסיטה ככור היתוך?

השקפות רוסיות ויהודיות על חינוך חילוני 211; מפגשים ראשונים: התקופה הקדם־רפורמית 214; התהוותה של האינטליגנציה היהודית־רוסית 221; כלכלת החינוך הגבוה ליהודים 232; שאלת הרוסיפיקציה 237; אוניברסיטה מול ישיבה 241; תרבות המשנה של הסטודנטים 246

263 פרק שביעי: פוגרום שקט

השפעת המכסות 274; צמיחתן של תנועות סטודנטים יהודיות 287; המבריחים 291; יהודים, סטודנטים ופוגרומים 298; דיוקן עצמי 307

חלק ד: בבית הדין של הגויים

317 פרק שמיני: הרפורמה המשפטית והאזרחות היהודית

החוק, ההיסטוריוגרפיה והיהודים 321; התמקצעות השתדלנות 326; זהות ותודעה משפטית 339

345 פרק תשיעי: מוצא אתני וחברה אזרחית: מקצוע המשפטים ברוסיה

עלייתם של יהודים במקצוע המשפטים 347; ראשיתן של ההגבלות האתניות 352; המקצוע, החברה האזרחית והאימפריה 361

373 סיכום: המפגש היהודי־רוסי בפרספקטיבה השוואתית

391 הקיצורים הביבליוגרפיים

429 רשימת המפות, האיורים והטבלאות

433 מפתח כללי

פתח דבר

מספר מפתיע של יהודים חיו, הן במובן הממשי הן במובן הסמלי, "מחוץ לתחום", כלומר מחוץ לתחום המושב היהודי ברוסיה הצארית, במהלך חצי המאה שקדמה למהפכת 1917. ספר זה בוחן מחדש את ההיסטוריה של המפגש היהודי-רוסי, ומספר כיצד יהדות רוסיה עוצבה באופן מכונן, ובה בעת חוותה שסע עמוק, בשל שאיפותיה לאמנציפציה אזרחית ולהשתלבות חברתית.

המדיניות של האינטגרציה הסלקטיבית, שנהגה בעקבות "הרפורמות הגדולות" של רוסיה, העניקה תנופה לניידות חברתית וגאוגרפית בקרב יהודי הקיסרות, ושינתה מן הקצה את יחסיהם עם החברה הרוסית ועם המדינה הקיסרית. כגורם בעל נוכחות גוברת בגימנסיות ובאוניברסיטאות בתחומים כגון עיתונאות, בנקאות, רפואה ומשפטים, כמו גם כחברים בתנועות פוליטיות שונות, הפכו היהודים למאפיין שאי אפשר לטעות בו בנוף הרוסי. כקבוצה האתנית הלא-סלבית והלא-נוצרית הגדולה ביותר באימפריה, הם נכנסו באופן בלתי נמנע לשיח הציבורי על שינוי חברתי ולאומי, כחלק מאותה "שאלה יהודית" אשר הטרידה את אירופה כולה.

בירת הקיסרות, סנקט פטרבורג, הפכה בית ליהודים רבים בעלי פריבילגיות, אשר יצאו אל מחוץ לתחום, פשוטו כמשמעו, ויצרו את הקהילה היהודית הגדולה והמשפיעה ביותר ברוסיה גופא. הספר מתחקה אחר דמויות מפתח ומוסדות חשובים בקהילה זו בפרט וביהדות רוסיה בכלל, ולאחר מכן משרטט דיוקנאות חדשים ומרתקים של היחסים בין היהודים לבין נתינים אחרים של הצאר, במיוחד במוסדות להשכלה גבוהה ובמקצוע המשפטים. הֶרָאקציה, אשר הגיעה לשיאה לקראת סוף המאה התשע-עשרה בדמות של הגבולות אתניות בקבלה לאוניברסיטאות, למקצועות החופשיים ולשאר המוסדות של החברה האזרחית, שיקפה חששות נרחבים מכך שרוסים יימצאו בעמדת נחיתות באימפריה שלהם עצמם. החיבור מציע מסקנות בעלות עניין על השפעת האינטגרציה הסלקטיבית והמפגש היהודי-רוסי בתקופה מכוננת זו, ולמסקנות אלה יש חשיבות לכל העוסקים בהיסטוריה יהודית מודרנית ובהיסטוריה של רוסיה בעת החדשה.

הרשימה הארוכה של האנשים שלהם אני חב תודה על עזרתם בספר הזה מתחילה בהוריי, דניאל וג'ואן נתנס. הם טיפחו בי, בין השאר, צימאון לרעיונות ואהבה ללשון המקיימים אותי עד עצם היום הזה. אף כי אבי לא זכה לראות את הופעת הספר הזה בדפוס עוד בחייו, אני מקווה שמשוהו מהלחט המרשים שלו להעמיק חקר מפעם בין עמודיו.

בנוסף להוריי, חברים ועמיתים אפשרו לי בנדיבותם ליהנות מהערות שהעירו לטיטות של הספר, כולו או מקצתו. היו אלה ריצ'רד ברודי, ירחמיאל כהן, לויס דובין, בן אקלוף, שירן פריז, קריסטוף גסנשמידט, דניאל גורדון, הרברט קפלן, שמואל קסאו, ג'ון קלייר, הלן מוגלן, סת מוגלן, סוזן מוריס, אחי אלי נתנס, אלכסנדר אורבך, דרק פנסלר, ז'נט רבינוביץ, משה רישין, הנס רוגר המנוח, דייוויד סורקין, שאול שטמפפר, מיכאל סטניסלבסקי, ריצ'רד סטייטס, רוברט וינברג, ריצ'רד ובסטר המנוח, עמיר ויינר, רג'ינלד זלניק המנוח וסטיבן ציפרשטיין. על העצות בנושא מחקרי ובנוגע לאמנות הכרוכה בעבודה בארכיוני ברית המועצות לשעבר, אני חב תודה לי"א אלטמן, ג'מ דייץ, ד"א אליאשביץ, גרגורי פריז, ג'א איפוליוטובה, ו"א קלנר, ג'ון קלייר וס"י וארחובה, כמו גם לאנשי הצוות בארכיונים השונים המופיעים בביבליוגרפיה. ספרנים באוניברסיטת קליפורניה בברקלי, באוניברסיטת הרוורד, בספרייה הציבורית בניו יורק, באוניברסיטת אינדיאנה, במכון YIVO למחקר יידיש, במוסד הובר ובאוניברסיטת פנסילבניה הגישו לי סיוע חיוני. קטיה גות'רדרייפוס מבזל, נינתו של הוראס גינצבורג, הייתה מקור מידע חשוב על אבותיה, ובנדיבותה אפשרה לי גישה לזיכרונות משפחתיים שלא פורסמו. גם הרייט פ' סיגל מניו יורק נתנה לי קטעי זיכרונות משפחתיים שלא פורסמו, הקשורים לשאול גינצבורג ולאישים אחרים מהאינטליגנציה היהודית ברוסיה בשלהי ימי האימפריה. לשתיהן אני מודה מעומק לבי. מיכאל בלכר, רוברט ג'ירצ', סוזן מוריס, סטיבן רפפורט ותאודור ויקס עזרו לי להשיג מסמכים ארכיוניים חשובים למחקרי או שסייעו לי בזיהוים.

הרעיון לעבודת מחקר זו נולד בשנה הראשונה ללימודי לתואר שני בברקלי, בסמינר שלימד רג'י זלניק. תכונותיו של רג'י כמורה, כקורא וכיועץ – וראוי להוסיף כ'אדם' – כבר הפכו לאגדה, ואני מחשיב את ההודמנות שניתנה לי ללמוד לפניו כמזל גדול, אחד הגדולים בחיי. העידוד המתמיד שנתן לי, מזגו הטוב ויותר מכול הערותיו העקביות ומאירות העיניים על עבודתי, הפכו את רג'י לדמות הקרובה ביותר לקורא אידיאלי שניתן לקוות לה. הוא היה מופת רב השראה למשמעות המונחים חוקר ומורה. הייתי רוצה להודות גם לרוברט אלתר ולעמוס פונקשטיין המנוח, שיחד עם רג'י זלניק שימשו חברים בוועדת השופטים של עבודת המחקר שלי בברקלי ולעבודתם אני רוחש הערכה רבה. האתגורפית וההיסטוריונית המוערכת נטליה ואסילייבנה יוחנבה שימשה מנחה שלי במשך שנת מחקר ברוסיה שערכה לא יסולא בפז וסייעה לי ברוחב לב.

אני מודה לעמיתי לשעבר בתכנית להיסטוריה וספרות באוניברסיטת הרוורד ובאוניברסיטת אינדיאנה בבולמינגטון על ידידותם ותמיכתם הנדיבה. גם בפילדלפיה שיחק לי מזלי להיות במחיצת עמיתים שהפכו את אוניברסיטת פנסילבניה לבית אינטלקטואלי יוצא דופן. באינדיאנה ובפנסילבניה זכיתי לעזרתם של עוזרי מחקר אחדים: לינדסי ברטון, דינה דנון, תמר קפלן, מישל כץ, דייוויד חנטסיס, גרג קליין,

פתח דבר

דנה אורן, לין סרג'נט, מאט תורנטון ואניה וודפיאנוב. בקטגוריה שהיא כולה שלה נמצאת דבורה ברואדנס מהמחלקה להיסטוריה באוניברסיטת פנסילבניה, שחריצותה ומזג הטוב הם פלא מתמיד.

אנשי הוצאת הספרים של אוניברסיטת קליפורניה, סטנלי הולוויץ, מרי סוורנס, לורה פסקוולה וברברה סלזאר, עשו הכול כדי להבטיח שמחוץ לתחום יחצה את תחום כתבי היד ויהיה לספר. תודותיי גם לויקטוריה בונל ולין האנט על שכללו את ספרי בסדרתן המכובדת.

לאשתי, ננסי סילורמן, אני חב את הגדולה מכל התודות. היא זו שליוותה את בריאת הספר הזה ושמרה על יציבותו במהלך הפרוייקט כולו, שידע עליות ומורדות. אהבתה וחברתה הקלו על הבדידות שדורשת כתיבה של ספר, שיכולה להיות בלתי נסבלת. ילדינו גבריאֵל, אילנה ודורה, היו מקור לשמחה מתמדת והסחת הדעת. אני מקווה שיבוא יום והם יבינו מה עשה אביהם באותה עיר רחוקה שגבריאֵל קרא לה 'פיט סיגרסבורג'.

לבסוף, אני מודה למוסדות הבאים על תמיכתם הכספית הנדיבה: המועצה לחקר מדעי החברה, הוועדה למחקר ולחילופים בינלאומיים והמועצה הלאומית למחקר אירואסייתי ומזרח אירופי, שכולם נתמכים בחלקם בידי קרנות של מחלקת המדינה של ארצות הברית (תכנית VIII) או המענק הלאומי ללימודים הומניים; קרן אנדרו ו' מלון; המועצה האמריקנית לחברות מדעיות; משרד החינוך של ארצות הברית (תכנית פולברייט-הייס); קרן הויכרון לתרבות היהודית; קרן לוסיוס ג' ליטאואר; אוניברסיטת קליפורניה ברקלי; אוניברסיטת אינדיאנה, והמכון שלה ללימודים רוסיים ומזרח אירופיים; וקרן המחקר של אוניברסיטת פנסילבניה. אף אחד מהמוסדות האלה אינו אחראי לדעות המובעות בספר זה.

למהדורה העברית

אני שמח שספרי "מחוץ לתחום" מופיע כעת בתרגום לעברית. אנשים ומוסדות רבים אפשרו זאת. ברצוני להביע את תודתי הכנה לפרופ' דוד אסף על שהביא את המחקר שלי לתשומת לבם של אנשי מרכז זלמן שזר וסייע במומחיות ובנדיבות לביאור מדויק בעברית של המונחים ההיסטוריים המופיעים בספר; למתרגמת המיומנת והסבלנית אביבה גורן; לתלמידי לשעבר ועמיתי בהווה ד"ר עמיר מינסקי, שערך את הנוסח העברי בדיוקנות ובכישרון; לעורכת הלשונית יהודית שמש; ולאנשי מרכז זלמן שזר, המנכ"ל מר צבי יקותיאל, מרכזת מערכת הפרסומים מעין אביגור-רבהון, והמביא לבית הדפוס יחזקאל חובב, שאלמלא עזרתם והדרכתם לא היה תרגום זה יוצא לאור. כמו כן אני אסיר תודה למוסדות שתמיכתם הכספית אפשרה את תרגום הספר ואת הבאתו

לדפוס: מרכז ליאוניד נבולין לחקר יהדות רוסיה ומזרח אירופה באוניברסיטה העברית בירושלים, קרן לוסיוס נ' ליטאואר (ניו יורק), וקרן המחקר של אוניברסיטת פנסילבניה. בהקדמה למהדורה המקורית של "מחוץ לתחום" הבעתי תקווה לראות "פסיפס מלא יותר" של המחקר על אודות ההיסטוריה של היהודים בקיסרות הרוסית, תוך הכרה בכך שספרי האיר אך במעט את המנעד השלם של המפגש הרוסי-יהודי ומשמעותו. אני שמח לומר כי תקווה זו התגשמה וממשיכה להתגשם בדרכים רבות. במהלך העשור האחרון פרסמו חוקרים מיישראל, מרוסיה, מאירופה ומצפון אמריקה מגוון מרשים של עבודות מחקר על האתרים השונים שבהם התרחש מפגש זה, החל במקומות קונקרטיים כמו מוסקבה וקייב, דרך ארגונים כגון הצבא וקונסרבטוריונים למוסיקה, וכלה בתחום המתפתח של ספרות יפה בעברית. קנת מוס פרסם סקירה מעמיקה על מחקרים מן הזמן האחרון, אשר שמה דגש מיוחד על הדרך שבה יושמו ועובדו כמה מן הטענות והמושגים המרכזיים שלי.¹ האבחנות של דור חדש זה במחקר ההיסטורי "תורגמו" בעצמן, עבור קהל רחב יותר, בדמות המוזאון הראשון בעולם המוקדש כולו להיסטוריה רוסית-יהודית שהוקם במוסקבה. במהלך השנים האחרונות היה לי העונג לעבוד בצוותא עם ועדה בין-לאומית של חוקרים ומומחים מוזיאליים בתכנון התצוגות השונות. בעודי כותב שורות אלה, המוזאון מתכונן לפתוח את שעריו לציבור הרחב, ולהזמין יהודים ולא-יהודים כאחד לגלות היסטוריה עשירה ומלאה תהפוכות של יהדות מפוארת.

1 Kenneth B. Moss, 'At Home in Late Imperial Russian Modernity – Except When They Weren't: New Histories of Russian and East European Jews, 1881–1914', *The Journal of Modern History*, 84, 2 (June 2012), pp. 401–452

מבוא

המפגש היהודי-רוסי

קחני אתך חזרה, ההיסטוריה התעלמה ממני,
[...] אין לי עניין להיות עתידך.*

'כשהייתי ילדה קטנה היה העולם מחולק לשניים, כלומר פולוצק, המקום שגרתי בו, וארץ זרה שנקראה רוסיה. כל הילדות הקטנות שהכרתי גרו בפולוצק, עם האבות והאמהות שלהן והחברים. רוסיה הייתה המקום שאבות היו נוסעים אליו לרגל עסקים. זה היה רחוק כל כך, ודברים רעים כה רבים קרו שם, שאמהות או סבתות ודודות מבוגרות היו בוכות בתחנת הרכבת, וכאשר אבות היו נוסעים לרוסיה הילדים היו אמורים להיות עצובים ושקטים עד סוף היום'. כך מתחיל 'בתוך התחום', הפרק הראשון של 'הארץ המובטחת', האוטוביוגרפיה הידועה של משקה (לימים מרי) אנטין. בחלוף הזמן למדה אנטין לדעת שהיה הרבה מן המשותף לפולוצק ולעיר הפלך הסמוכה לה ויטבסק, שוויטבסק בתורה הייתה קשורה לעיר הגדולה וילנה, ושכל השלוש היו חלק ממכלול נרחב יותר שהיה ידוע כתחום המושב הקבוע ליהודים, אשר הגדיר את גבולות ההתיישבות היהודית בקיסרות של הצארים. בתודעתה זה היה הקו הבלתי נראה שהפריד בין יהודים לגויים. עם זאת, נזכרת אנטין, 'כל כך רציתי לראות את רוסיה!'¹

'מחוץ לתחום' הוא ספר על חציית הגבולות הגלויים והסמויים באימפריה הרוסית במאה התשע עשרה ובראשית המאה העשרים. נושא הספר הוא המפגש בין יהודים לרוסים, הדינמיקה של האינטגרציה היהודית בחברה הרוסית והתפקידים שמילאו בתהליך הזה אנשים, קבוצות חברתיות והמדינה הקיסרית.

אנו רגילים לחשוב שמכל הקהילות היהודיות באירופה היו היהודים באימפריה הרוסית המשולבים פחות בחברה שסביבם, זרים מובהקים ושעירים לעזאזל של משטר שהתמוטט סופית ב־1917 תחת משא נחשלותו. הדעה הזאת קנתה לה אחיזה איתנה בזיכרונותיהם של יותר משני מיליון מהגרים שנמלטו מפוגרומים ומעוני וקדושה

* Cynthia Ozick, 'Envy; or, Yiddish in America', in: Idem, *The Pagan Rabbi and Other Stories*, New York 1971

1 אנטין, הארץ המובטחת, עמ' 5-7. ספר הזיכרונות של אנטין ראה אור לראשונה ב־1912.

מחוץ לתחום: המפגש היהודי עם האימפריה הרוסית המאוחרת דן ביהודי רוסיה הצארית במאה ה־19, שיצאו אל 'מחוץ לתחום' - גאוגרפית (מחוץ ל'תחום המושב') ונפשית (מחוץ לתחומיה של החברה היהודית המסורתית) - וניסו להשתלב בחברת הרוב הרוסית. תהליכים אלה, שנתקלו במגמות שלטוניות מנוגדות, של עידוד מכאן ובלימה מכאן, התעצמו אחרי רצח הצאר אלכסנדר השני במרס 1881. הספר משחזר את ההקשרים התרבותיים, החברתיים והמשפטיים שבמסגרתם פעלו יהודי רוסיה בעידן של תמורות קיצוניות ביחס ליהודים.

מחוץ לתחום דן בהיבטים שונים הקשורים למפגש היהודי־רוסי ונחלק לארבעה חלקים. החלק הראשון, 'בעיית האמנציפציה תחת המשטר הישן', סוקר את המאמצים לקבלת זכויות שוות ליהודים והניסיונות להתאמת הדגמים האירופיים למציאות הרוסית. החלק השני, 'יהודי סנקט פטרבורג', משרטט את דיוקנה של שכבת היהודים בעלי זכויות היתר אשר חיו בבירת האימפריה. החלק השלישי, 'הודים, רוסים והאוניברסיטה האימפריאלית', עוקב אחר עולמם של סטודנטים יהודים (נשים וגברים) שנרשמו למוסדות ההשכלה הגבוהה ברוסיה. החלק הרביעי, 'בבית הדין של הגויים', בוחן את הסיבות שמשכו יהודים רבים למקצוע עריכת הדין ולבתי המשפט.

"ספר מרתק... המחייב את הקורא הפשוט וגם את ההיסטוריון המקצועי לצייר מחדש את מפת הכוחות שפעלו בתולדות יהדות רוסיה, ולהעריך מחדש את תרומתם ליהדות וליהודים... אי אפשר להגזים בחשיבותו של ספר זה למי שמתעניין בתולדות יהודי רוסיה ובהיסטוריה היהודית המודרנית" (חמוטל בר־יוסף).

"תרומה חשובה ביותר להבנת התהליכים שעברו על יהדות רוסיה בשלהי המאה התשע עשרה. החיבור מתמקד דווקא במי שחיו 'מחוץ לתחום', ולא בתחום המושב, שכן השפעתם הייתה רבה ביותר. הוא אף בוחן את מערכת הקשרים בין אצולת הממון לבין חוגים שונים באליטות הפוליטיות, הכלכליות והאינטלקטואליות בחברה הרוסית, ובמיוחד במוקדי הכוח והשלטון" (מרדכי זלקין).

בנימין נתנס הוא פרופסור להיסטוריה באוניברסיטת פנסילבניה. חוקר של האימפריה הרוסית וברית המועצות ושל תולדות עם ישראל בעת החדשה. ספרו **מחוץ לתחום** במהדורתו האנגלית (2002) זכה בפרסים רבים.

על העטיפה: אבי כץ, 'מהשטעטל לאודסה', 2012

0 01850000629 3
185-629 דאנאקוד

מחיר מומלץ: ₪117